

RYSK OCH SOVJETRYSK RELIGIONSPOLITIK

Av författaren IGNAS J.-SCHEYNIUS, Stockholm

DE RYSKA kommunisternas religionsfientlighet är ingenting att förvåna sig över. De äro härvidlag fullt konsekventa. Deras världsåskådning är byggd på den primitiva marxistiska materialismen, och den har ej plats för några andliga värden eller ännu mindre för ett överjordiskt liv. Deras uppfattning om maktfullkomlig diktatur låter sig dessutom inte förenas med den kristligt demokratiska principen om allas broderskap och likställighet inför Gud och lag. I likhet med andra moderna diktaturregimer vet sovjetmakten med sig, att så länge kristendomens trossatser hållas vid liv, kan den kommunistiska diktaturens fortbestånd aldrig anses tryggat.

Även rent lokala och historiska betingelser ha medverkat till, att den sovjetryska kommunismens inställning till den kristna religionen har blivit vad den i dag är. Som man vet, var den bysantinsk-ortodoxa kyrkan i Ryssland mer än enbart en statskyrka. Sedan mitten av fjortonhundratalet och Konstantinopols erövring genom turkarna stod den i ett oupplösligt förbund med den moskovitiska statsmakten. Peter den store gick ännu längre och underordnade kyrkan helt och hållet staten. I mångt och mycket lyckades han modernisera det ryska samhället, men sitt lands kyrka rådde han i alla händelser endast ytligt på. Den förblev som den alltid varit: traditionens orubbliga värn och på samma gång ett det säkraste tillhåll för alla reaktionära krafter. I Europa förmådde renässanstiden och senare de liberala och demokratiska strömningarna rensa bort åtskilligt av det som under medeltidens mörka lopp hunnit lägga sig över de religiöst dogmatiska föreställningarna. I Ryssland trängde dessa moderna strömningar djupare först under andra hälften av adertonhundratalet, men de åstadkommo i alla fall en ganska snabb sinnesändring bland de bildade folkskikten. Den ortodoxa kyrkan ensam förblev, med lätt räknade undantag, sin gamla stelnade värld trogen. Efter det olyckliga rysk-japanska kriget syntes den nya idéströmmen omöjlig att hejda. Till sist hejdades den ändå, och härtill bidrog inte endast de tsartrogna kosackerna och gendar-

merna utan även i ännu högre grad den av staten styrda kyrkan. Under åren 1907—1916 utvecklade den ryska kyrkans män en verksamhet som kanske aldrig förr. Bannbullor regnade över Leo Tolstoj och alla dem, vilka propagerade de västerländska åskådningarna: tankefrihet, religionsfrihet, samhällsklassernas likställighet och de olika folkens frändskap. Tsaren var ju inte bara formellt utan även faktiskt den ryska kyrkans överhuvud, och därför betraktades hans regim, oavsett alla dess iögonfallande brister, av de andliga tjänarna som en helig och oantastlig institution. Det är inte förvånande att under sådana förhållanden motsättningarna mellan kyrkan och de demokratiska och marxistisk-socialistiska strömningarna i Ryssland blevo betydligt skarpare än på andra håll i Europa. Som ett ytterligt radikalt parti gingo bolsjevikerna även här ytterst radikalt tillväga. Från de första dagarna av sitt makttillträde förklarade de utrotningskrig mot prästerna och kyrkan. Och de ha fört detta krig så grundligt, att i dessa dagar i Ryssland endast några få poper finnas kvar och av tusenden kyrkor endast några hundratal återstå. Uppfostrad i en strängt marxistisk och ateistisk anda är bolsjevikungdomen främmande för religiositetskänslan. Den lever likväl ännu kvar hos äldre personer, som innan Sovjetunionen råkade ut för krigsolyckor knappast vågade visa den offentligt.

Till den snabba kommunistiska segern över kyrkan i Ryssland ha utom de hänsynslösa G. P. U.-metoderna även andra orsaker bidragit. Den bysantinsk-ortodoxa kyrkan stelnade mycket tidigt i sin utveckling, och dess efterblivenhet blev ännu mer framträdande, då den slutligen på rysk mark blev ställd ansikte mot ansikte med den rika västerländska idévärlden. Det dröjde därför inte länge, förrän de ryska bildade förlorade all aktning för sin kyrka. Bondebefolkningen hade redan förut missaktat sina poper, vilkas låga bildning och ytterst dåliga avlöning höll dem på samma nivå som de enklaste tjänstemännen och bypoliserna. För att kunna stå väl med sina församlingsbor och skaffa sig förmåner i form av kyrkliga skänker eller högre betalning vid kyrkliga förrättningar voro de ofta starkt familjebetungade poperna tvungna att delta i böndernas dryckeslag. I bästa fall betraktade den ryske bonden popen som sin supbroder. Annars var han i bondens ögon inte bättre än varje annan besvärlig tsartjinovnik, som han i sitt mödosamma liv inte hade så litet att göra med. Popen blev allt mera förlöjligad i den moderna ryska litteraturen, och de ryska studenterna, som från och med början av åttiotalet räknade det

som sin höga plikt att gå till folket och upplysa det, spreda popernas förlöjligande över hela landet. När sedan bolsjevikerna togo itu med att agitera bland arbetarna och bönderna, funno de jordmännen även i religiöst avseende väl förberedd. Deras paroll under omvälvningen »Slå ihjäl godsägare, poliser och poper!» behövde inte upprepas många gånger.

Och ändå kunde bolsjevikerna inte undgå att ärva en hel del från den i sina dogmer och förstelningar helt stembundna ryska kyrkan. Först och främst ärvde de Josif Stalin, som då han relegerades från prästseminariet var en nära nog färdig pop. Och inte endast genom honom övertog de den ryska ortodoxa kyrkans ofördragsamhet gentemot de i Ryssland annorlunda troende. Denna kyrka gav de blivande kommunisterna och landets nya herrar redan genom modersmjölken något väsentligt mera. Hur fattig och av ständiga umbäranden pinad ryssen än var, visste han genom sin kyrka, att han tillhörde Guds utvalda folk, vilket av Honom hade fått sig anförtrott en helig världsmission. Ryssland fick inte förgäves kallas, som det sedan hedenhös kallats, för ett heligt land och dess huvudstad Moskva för ett tredje Rom. Enligt ryssens ingrodda övertygelse upphörde Rom att vara kristenhetens centrum, sedan denna kristenhet kluvits i en östlig och en västlig del. Efter denna skilsmässa övergick kristendomens säte till Konstantinopel, som på så sätt blev det andra Rom. Och när det 1455 föll för de otrogna turkarna, flyttades det andliga Rom till Moskva, sin sista och definitiva bestämmelseort.

Denna visshet stärkte ryssens självmedvetande och ökade hans ansträngningar att sprida den ryska, den rätta tron, *istinno pravoslavnuju vjeru*, till nya, okristna eller halvkristna länder. Det är historiskt fullt ådagalagt, att Moskvatsarerna med detta mål för ögonen lyckats förena Rysslands söndrade delar och efteråt lägga sig till med icke-ryska områden, de kaukasiska, sibiriska länderna, Finland, Litauen och en större del av Polen. Ryska kyrkan, starkt förbunden med tsarens makt, har förhjälpit ryssarna till väldiga framgångar. Men så inträngde i landet den västerländska smittan, som de halvt vidskepliga ryska andliga kallade de västerländska idéerna. Och har det inte med deras inträngande börjat gå Ryssland illa? frågade de sig. Har inte Ryssland förlorat Krimkriget, Balkanfälttågen, inte kunnat värja sig mot det hedniska Japan, och var det inte därför som det i kriget 1914—1917 dukt under för det protestantiska och katolska Tyskland? — De ryska kyrkomännen sågo i dessa misslyckanden inte

bara ett välförtjänt straff från Gud utan även andra, rent psykologiska orsaker. Det måste medges, att de i detta hänseende hade ett visst fog för sina påståenden. Den västerländskt inställda rysken kunde ej uthärda jämförelsen mellan Västeuropa eller Förenta Staterna och sitt eget starkt efterblivna land. Det han såg i Tyskland, England eller Amerika tycktes honom vara alldeles ouppnåeligt. Han greps av stark kritik mot allt som var ryskt. Och då det i det egna landet inte gick att ändra så snabbt som han önskade, förlamades han av pessimism och blev ett lätt byte för mindervärdeskänslan. Under det allt flitigare umgänget med Europa och de västerländska bildningskällorna blev denna känsla verkligen förhärjande bland de ryska bildade klasserna och de bildningstörstande bredare massorna. Det är bekant att Lenin själv, genom sin landsflykt tvingad till en längre tids vistelse i Schweiz, starkt led av denna sjukdom. Redan han själv och ännu mera hans efterträdare, den prästerligt utbildade Stalin, insåg faran. Ett av mindervärdeskomplex förlamat folk kan ingenting uträtta. Kanske därför med naturnödvändighet idén om världsrevolution sprang fram hos Rysslands nya härskare. Och är den inte lika bärkraftig som den gamla, något primitiva ryska messianismen? Den har under inbördeskriget förmått att svetsa samman de ryska arbetar- och bondemassorna och även i dag, fastän inte högt uttalad, bidrar den säkert till att stärka ryssarnas kampanda och uthållighet. Den ryske mannen har fått en ny religion, något nytt att tro på och kämpa för, och detta ökar givetvis hans självförtroende och kraften i av honom utdelade slag.

Genom detta arv har den sovjetryska kommunismen fått något andligt över sig, något som lyfter den från jorden och skänker den högre mening än den rent timliga. Denna till sin form nya men till sitt ursprung lika primitiva anda har genom den kommunistiska omstöpnigen blivit ännu trängre, ännu starkare nationalistiskt betonad än den som innebott i den ryska ortodoxa religionen. Ryssarnas gamla religion fordrade, att varje ryss skulle bli rättrogen pravoslav och alla folk som kom under Ryssland förvandlas till ryssar. Trots detta existerade i Ryssland andra religioner och sekter, och de underkuvade folken kunde om även under en hård försvarsstrid värna sin nationella egenart och sin sociala struktur. Till och med olika politiska partier kunde uppstå och de västerländska idéerna och åskådningarna frodas i landet. Den nya ryska religionen erkänner ingen annan Gud än den som tidigare representerades av Lenin och numera i en förklarad

upplaga av hans efterträdare Stalin. Inga andra religioner få eller kunna praktiskt existera vid sidan av i det nya tsarriket Sovjetunionen. En enda samhällsklass är erkänd, inga om än de allra minsta åsiktsavvikelser tolereras. Russificeringen av de underkuvade folken bedrives försiktigare, slugare men desto effektivare. Nästan hermetiskt avstängd från yttervärlden kunde den nya regimen utbygga sitt försvar som slagit världen med häpnad genom sin anfallsstyrka. Den nye härskaren förenar makt och tro i en och samma person i en sådan fullkomlighet, som gammaldagsryssen aldrig kunde ha drömt om.

Den äkta ryssen kunde förr berömma sig över sin lättillgänglighet och stora öppen hjärtighet. I stort sett förblev han sådan till för ett kvarts sekel sedan. Han saknade inte grymhet då han blev på misshumör och slughet kunde han i fall av behov även visa prov på. Den sista dygden har han lärt genom sitt långa umgänge med de listiga och krigiska tatarerna. Ett annat mongolfolk, kalmuckerna, behärskar denna levnadskonst i lika hög grad. Det är tack vare kalmucken Lenin som de ryska bolsjevikerna så skickligt byggde ut sin underjordiska verksamhet i Tsarryssland och sedan som inget annat medtävlanparti förstod att utnyttja de 1917 uppkomna inre svårigheterna. Men inget annat folk inom Rysslands gränser är så slugt och listigt som det lilla kaukasiska bergsfolket ossetinerna. Dessutom är det högst tålmodigt och energiskt. På mödernet ärvde Stalin dessa ossetinska dygder och de kommo väl till pass såväl för honom personligen som för sovjetpolitikens vidare utformning och fullkomning.

Denna politik är intressant att följa även i sovjetregeringens fortsatta förhållande till religionen. För bolsjevikerna själva blevo alla religionsfrågor lösta på några få år. Ur deras dogmatiska synpunkt voro de också ytterst enkla. De rymdes inte i programmet, och det som var överflödigt eller hindersamt blev helt enkelt undanröjt. Mänskliga hänsyn eller några andra »fördomar» fingo inte spela någon roll. Hänsynen till utlandet tvingade emellertid bolsjevikerna ibland till vissa formella eftergifter och till utspridning av rykten om, att man var på god väg till religionsfrihet i Sovjetunionen. Så var fallet i början av 1934, medan förhandlingar om handelsavtalet med Förenta Staterna pågingo. Utom ekonomiska förmåner ville man vinna sovjetrikets erkännande de jure och därför ville man inte »för småsakers skull se en mörk uppsyn hos de bigotta amerikanerna». Stora religionslätnader i Sovjetunionen blevo omtalade av de utländska nyhets-

byråerna. En och annan kyrka blev då verkligen öppnad för gudstjänst. Men när större kyrkliga högtidligheter skulle hållas, passade de kommunistiska organisationerna på att anordna gatudemonstrationer eller andra kommunistiska tillställningar. Och den som då »sökte gömma sig i kyrkan» blev stämplad som folkets fiende och behandlades som sådan. Amerikanerna kommo och sågo, att de bästa kyrkorna voro förvandlade till antireligiösa museer. Ryssarna ursäktade sig och förklarade att de erkände ju religionsfrihet och därför inte kunde hindra att enskilda församlingar hade upplåtit sina kyrkor till det antireligiösa förbundet för inrättandet av propagandamuseer. På samma sätt förklarades uppkomsten av restauranger, danssalonger och biografier i kyrkorna. Amerikanerna kunde tro det eller ej, men de kunde ingenting göra åt det. Handelsavtalet var redan undertecknat, den amerikanske ministern installerad i Moskva, och de överenskomna leveranserna måste verkställas.

Under den ryska ockupationen av de tre baltiska staterna 1940—1941 fingo esterna, letterna och litauerne stifta närmare bekantskap med den sovjetryska antireligiösa politiken. De ohyggliga lidanden, som den romersk-katolska kyrkan fick utstå i mitt eget fädernesland, lämnar jag en skildring av på annan plats i detta häfte. Om den hänsynslösa förföljelsen av Estlands protestantiska kyrka har prorektorn vid Tartu universitet, professor Harald Perlitz nyligen på svenska utgivit en skrift, »Estlands kyrka under Sovjetväldet 1940—1941». Målet var överallt i Baltikum ett och detsamma: att utrota religionen, som sades stå i »utsugarnas tjänst» och vara »en motståndare till varje framsteg och varje vetenskap». Men de baltiska folkens kyrkliga valde hellre döden eller martyrskapet än de gjorde våld på sitt kristna samvete. — —

Hur maktkombinationerna och frontbildningarna under detta krig än gestalta sig har varje sann människa att vänta, att de kristliga, de demokratiska principerna utgå segrande ur striden. Annars vore ingen mening med alla offer och oräkneliga lidanden. Annars komma de bara att föda nya, än mera ödeläggande stormar.

När vapnen tala tyckas orden betyda föga. Men Kristi lära har ord som betyda, som måste betyda mera än alla moderna vapen tillsammans. Kyrkan måste höja sin stämma till försvar för de höga principerna och de grundläggande mänskliga rättigheterna: frihet från våld och förtryck, lika frihet för alla folk och raser.